

หลักธรรมาภิบาลในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ในจังหวัดชลบุรี*

GOOD GOVERNANCE IN THE SANGKA'S JUSTICE PROCESS IN CHONBURI PROVINCE

พระมหาเสาร์คำ ธมมธีโร, ภัสนันท์ พวงเถื่อน

Phramaha Saokum Dhamateero, Passanan Phuangthuean

มหาวิทยาลัยบูรพา

Burapha University

Corresponding Author. E-mail: whosyourd463@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ปัญหาและอุปสรรคและเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานในกระบวนการยุติธรรม คณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เจ้าคณะปกครองพระวินยาธิการและฆราวาส วิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา ความ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรีด้านนิติธรรม ได้ดำเนินการ และลงโทษตามพระธรรมวินัย กฎหมายคณะสงฆ์ และกฎหมายบ้านเมือง ด้านการมีส่วนร่วม มีการร่วมกันลงพื้นที่กับเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งมีการส่งตัวผู้กระทำความผิดให้แก่เจ้าหน้าที่ดำเนินคดี ด้านความรับผิดชอบ การลงพื้นที่เน้นการเจรจาพูดคุยเกลี้ยกล่อม และการลงโทษจะมีการบันทึกสำนวนคดี และเซ็นรับรองจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ปัญหา อุปสรรคในการปฏิบัติงานพบว่ามีความสับสนเรื่องการตีความโทษโลกวัชชะ ทั้งคณะสงฆ์และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ การประสานงานมีลักษณะเป็นระบบอุปถัมภ์ ซึ่งการประสานงานจะมีเฉพาะกลุ่ม เกิดกระแสสังคมด้านลบต่อการทำงาน รวมทั้งเกิดความอึดอัดในการปฏิบัติงาน แนวทางการแก้ไขปัญหา หลักนิติธรรม เสนอให้มีการกระจายอำนาจ โดยแยกระบบงานยุติธรรมออกจากงานปกครอง หลักการมีส่วนร่วม เสนอให้มีการอบรมร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับพระวินยาธิการ หลักความรับผิดชอบ เสนอให้พระวินยาธิการควรมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนในพื้นที่ มีความชำนาญด้านการสื่อสาร เพื่อช่วยในการประสานงาน

คำสำคัญ : หลักธรรมาภิบาล; กระบวนการยุติธรรม; คณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี

Abstract

Objectives of this article were to study the performance of Chonburi Province Sangka justice process and to propose better solutions to the problems

* Received January 10, 2020; Revised March 16, 2020; Accepted March 27, 2020

using the qualitative research collecting data by in-depth interviewing the key informants who were high-rank monks, the police monks (PhraVinayathikan) and laities, and analyzed data by descriptive interpretation. Findings revealed that the justice process was carried out according to the doctrine and discipline of Dhamma-Vinaya (Law of the Sangha) and the national law. There's the coordination with the government officers in arresting and sending offenders after the religious punishment. In the fieldwork, it focused on persuasion and negotiation. The punishment was recorded and signed by those involved. The problems found in this study was the confusion in interpretation of worldly fault (Lokavajja). Moreover, the coordination seemed to depend on the patronage system which may lead to negative social opinion and embarrassment. The solution for these problems was that the justice system should be decentralized and have clear-cut in duty between the justice system and the administrative work. In the participation, it is suggested to offer bilateral training between the government officials and PhraVinayathikan (Police monks). As for the responsibility, the police monks were expected to have good interaction with the people in the community and be skilled with good communication in order to have good coordination.

Keywords: Good Governance; Justice Process; Chonburi Province's Sangha

บทนำ

อาชญากรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกสังคมทุกชนชั้นวรรณะ และรูปแบบของอาชญากรรมก็แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย แนวคิดทางจิตวิทยาจะมองว่า การที่คนทำความผิดเกิดจากพฤติกรรมภายในเฉพาะบุคคล ซึ่งมีสาเหตุจากการลอกเลียนแบบจากสิ่งที่ได้รู้ได้เห็น การคบหาสมาคมในสังคมที่เป็นแนวลบ สังคมความรุนแรง หรือกลไกการควบคุมภายในมีปัญหาจากสติปัญญาหรือโรคประจำตัว ทำให้ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ จึงแสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อสนองความต้องการของตนเอง (ประหยัด พวงจำปา, 2537) ในขณะที่แนวคิดทางนิเวศวิทยา มองว่า การกระทำความผิดเกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวของผู้กระทำความผิด โดยอาจเกิดจากชนชั้นทางสังคมที่บีบให้ต้องประกอบอาชญากรรม หรือตัวสังคมเองตราหน้าผู้ที่เคยทำความผิด และไม่ให้ออกมาเข้ารับเข้าสังคม จึงเป็นการบีบให้กระทำความผิด หรืออาจเกิดจากการต่อต้านของบุคคลที่ไม่ยอมรับกฎระเบียบของสังคมนั้น ๆ จนกลายเป็นความผิด (ฉัตรกุล พงษ์ธรรม, 2556) อย่างไรก็ตาม การกระทำความผิดจะได้รับการแก้ไขหรือป้องกันได้ด้วยกระบวนการยุติธรรม อันเป็นเครื่องมือสำหรับดำเนินการกับผู้กระทำความผิด ซึ่งมีลักษณะอยู่ 2

กระบวนการ คือ กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ซึ่งเริ่มต้นจากการสืบสวนจับกุม การฟ้องร้องคดี และเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดี จนในที่สุดเมื่อตัดสินแล้วก็ลงโทษผู้กระทำความผิด และกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ที่มุ่งเน้นการเจรจาไกล่เกลี่ยและการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด

เมื่อสังคมประกอบด้วยบุคคลที่หลากหลายสถานะ และหลากหลายพฤติกรรม ทำให้ในแต่ละสังคมย่อมมีระเบียบปฏิบัติเฉพาะของกลุ่มสังคมนั้น เช่นเดียวกับการที่พระภิกษุสงฆ์อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งมีทั้งพระภิกษุที่ประพฤติดี และประพฤดีไม่ดี จึงเกิดกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์เพื่อเป็นระบบควบคุมดูแลพระภิกษุ โดยประเพณีโทษ และความผิดของพระภิกษุสงฆ์แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทตามพระธรรมวินัย ประเภทตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน และประเภทตามกฎหมายบ้านเมือง (พระมหาอุทัย นิลโกสีย์, 2544) เมื่อความผิดเกิดขึ้นแล้วตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 ได้แบ่งขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการปฏิบัติเบื้องต้น ขั้นตอนการฟ้องร้อง ขั้นตอนการไต่สวนมูลฟ้อง และขั้นตอนการลงนิคหกรรม (ลงโทษ) ซึ่งโทษที่จะได้รับนั้นแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ถวายคำแนะนำ ทำทัณฑ์บน และให้สละสมณเพศ ทั้งนี้ ผู้ที่มีอำนาจลงนิคหกรรมได้นั้น จะเป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะปกครองสงฆ์ พระวินยาธิการ พระภิกษุผู้พิจารณาหรือคณะผู้พิจารณา และหากมีความผิดที่เนื่องด้วยกฎหมายอาญา ก็ต้องรับโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน (สมชาย บุญคงมาก และภูวนิช รัตนชัย, 2562) และสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์นั้นแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ พระวินยาธิการ พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ มหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พระครูปลัดทะเล มหณณโว, 2553)

อย่างไรก็ตาม กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไม่สามารถแก้ไขการกระทำความผิดของพระภิกษุได้ทุกกรณี ดังที่พระมหาอุทัย นิลโกสีย์ (2544) กล่าวว่า กระบวนการยุติธรรมบางส่วนมีความไม่ชัดเจนในเรื่องกฎหมายที่ทับซ้อนกันหลายฉบับ ทำให้เกิดปัญหาในการตีความ และการลงโทษ ถึงแม้พระสังฆาธิการจะมีความรู้ในวินัยอย่างดีแล้วก็ตาม ในขณะที่พิชิตาล พันธุ์วัฒนา (2561) กล่าวว่า กระบวนการดำเนินไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากขาดการสนับสนุนจากส่วนกลางด้านงบประมาณ แรงจูงใจ และการร่วมมือที่ดีของคณะสงฆ์ และฝ่ายอาณาจักร นอกจากนี้เจริญ จันทรวงศ์ (2542) ยังกล่าวว่า กระบวนการมีปัญหาด้านมาตรการป้องกันและการสอดส่องความประพฤติของพระภิกษุที่ไม่รัดกุม ปัญหากระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ที่นักวิชาการศึกษามาแล้วนั้นทำให้พบว่า กระบวนการยุติธรรมแม้จำเป็นสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ แต่กลับเกิดปัญหามากมาย ทั้งจากความไม่เที่ยงตรง หรือความไม่ยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์เอง ซึ่งหากกระบวนการยุติธรรมเป็นไปโดยถูกต้องตามหลักธรรมมาภิบาล อันประกอบด้วยหลักนิติธรรม หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า หลักการมี

ส่วนร่วม และหลักคุณธรรม (ชาวีล่า ลาหมืด, 2559) ก็จะช่วยเสริมสร้างให้กระบวนการยุติธรรมสามารถแก้ไขปัญหาของคณะสงฆ์ได้ตามเป้าหมาย

คณะสงฆ์ไทยภายหลังจากการแตกออกเป็นสองนิกาย คือ ธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย ในสมัยรัชการที่ 4 ต่อมาในปี 2535 ตามกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ 14 ว่าด้วยอำนาจและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ทำให้ฝ่ายมหานิกายแบ่งเขตปกครองออกเป็น 18 ภาคทั่วประเทศ ซึ่งในภาค 13 ประกอบด้วยจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด โดยคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรีแบ่งเขตปกครองออกเป็น 10 อำเภอ รวม 68 ตำบล มีพระวินยาธิการ จำนวน 136 รูป

เนื่องจากจังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว มีประชากรหลากหลายที่เข้าออกพื้นที่ ทำให้มีปัญหาต่าง ๆ ตามมา รวมถึงเกิดการกระทำความผิดของพระภิกษุได้บ่อยครั้ง จึงเป็นเหตุให้กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ถูกนำมาใช้บ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่ศึกษากระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี โดยเฉพาะในด้านการปฏิบัติงาน และการลงโทษแก่พระภิกษุสงฆ์ที่กระทำความผิดว่าสอดคล้องเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักการมีส่วนร่วม และหลักความรับผิดชอบ เพื่อทำความเข้าใจต่อปัญหาอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรมสำหรับการปฏิบัติงานในกระบวนการยุติธรรมของจังหวัดชลบุรี และจังหวัดอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักธรรมาภิบาลในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี
3. เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษากระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการปฏิบัติหน้าที่ และขั้นตอนการลงโทษ (การลงโทษ) โดยนำหลักธรรมาภิบาลเป็นกรอบการศึกษา 3 หลัก คือ หลักนิติธรรม หลักการมีส่วนร่วม และหลักความรับผิดชอบ

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา พระราชบัญญัติ กฎระเบียบ ข้อบังคับ และกฎหมายเถรสมาคม รวมถึงงานวิจัยด้านกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล

สำคัญ (Key Informants) ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เป็นคำถามลักษณะปลายเปิด (Open Ended Questions) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับเชิงลึก และเป็นการสัมภาษณ์แบบรายบุคคล (Individual Interview) โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามคุณสมบัติที่กำหนดคือ เป็นพระภิกษุสงฆ์ผู้ดำรงหรือเคยดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ หรือเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ หรือเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติงาน เคยร่วมปฏิบัติงานในด้านกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญมี 3 กลุ่ม คือ กลุ่มเจ้าคณะปกครอง กลุ่มพระวินยาธิการ และกลุ่มเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ รวมทั้งสิ้น 19 รูป/คน การนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) เพื่อหาความเหมือนและความต่างของข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอผลการศึกษาด้วยรูปแบบพรรณนาและบรรยาย (Descriptive and Inductive Analysis)

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยได้พบผลการศึกษตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ดังนี้

1. การปฏิบัติงานตามหลักธรรมาภิบาลในขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี

1) *ด้านหลักนิติธรรม* ผลการศึกษาพบว่า คณะสงฆ์มีการนำกระบวนการยุติธรรมมาใช้เมื่อมีความผิดเกิดขึ้นเฉพาะหน้า หรือมีการร้องเรียนที่ความผิดนั้นระบุไว้ในพระธรรมวินัย หรือในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน หรือตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ โทษทางโลกวิชชะ และโทษทางปณัตติวิชชะ ส่วนการลงนิคหกรรมนั้นมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของคณะสงฆ์มีการลงโทษตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 21 ว่าด้วยการให้พระภิกษุสละสมณะเพศ และส่วนของอาณาจักรที่มีการลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 18

2) *ด้านหลักการมีส่วนร่วม* ผลการศึกษาพบว่า เมื่อคณะสงฆ์มีการรับเรื่องร้องเรียนหรือการแจ้งเหตุจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่แล้ว จะประสานไปยังพระวินยาธิการในท้องที่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เจ้าหน้าที่ปกครอง ตำรวจ เทศกิจเพื่อเข้าช่วยเหลือ และระงับเหตุเบื้องต้นในพื้นที่ หากมีผู้กระทำความผิดก็นำตัวผู้กระทำความผิดมาส่งวัดของเจ้าคณะปกครองที่ความผิดเกิดขึ้น ส่วนการลงนิคหกรรมนั้น เมื่อได้ตัวผู้กระทำความผิดแล้วจะให้อำนาจเจ้าคณะปกครองในเขตเป็นผู้สอบสวนและลงนิคหกรรม แต่หากต้องรับโทษทางอาญาหรือเจ้าพนักงานต้องการดำเนินคดี คณะสงฆ์มีหน้าที่ลาสิกขา และส่งตัวให้เจ้าพนักงานดำเนินคดีต่อไป

3) *ด้านหลักความรับผิดชอบ* ผลการศึกษาพบว่า เมื่อมีเหตุที่ต้องลงไปในพื้นที่สาธารณะ เพื่อควบคุมตัวผู้กระทำผิด จะต้องประสานตำรวจ หรือเจ้าหน้าที่ที่ใกล้ชิด ให้ลงพื้นที่พร้อมกัน เพื่อป้องกันอันตราย การปฏิบัติงานจะเน้นการเจรจาพูดคุย งดใช้ความรุนแรง และดำเนินการด้วยความรวดเร็ว โดยจะไม่อยู่ในพื้นที่นานเกินไป รวมทั้งกำชับให้เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานร่วมกัน หลีกเลี่ยงนักข่าว และการทำข่าว เพื่อป้องกันภาพพจน์เสียหาย และความวุ่นวายที่อาจเกิดขึ้น ตามมา ตลอดจนจะไม่ปฏิบัติงานนอกเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ ส่วนขั้นตอนการลงนิคมกรรม ได้อิงจากพฤติกรรมที่แสดงออก หลักฐานที่รวบรวมได้ และความเสียหายด้านภาพพจน์ที่เกิดแก่ ศาสนา รวมถึงข้อมูลที่ได้จากต้นสังกัดของพระรูปนั้นประกอบกัน แล้วให้คณะพิจารณา ร่วมกัน สอบสวน เพื่อป้องกันอคติ หลังจากความผิดได้รับการตัดสินแล้ว จะต้องมีการจดบันทึกสำนวน ความผิด คำให้การหรือคำรับสารภาพ โทษที่ได้รับ พร้อมทั้งการให้โจทก์ จำเลย พยาน คณะทำงาน เช่น รับรองสรุปสำนวนโดยผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคน เพื่อป้องกันการงานข้ามขั้นตอน

2. ปัญหาและอุปสรรคของการปฏิบัติหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม ของคณะสงฆ์ จังหวัดชลบุรี

1) *ปัญหาด้านกฎหมายที่บังคับใช้* ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาเกิดขึ้นในอยู่ในการ ปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐมากที่สุด เนื่องจากขาดความรู้ด้านระเบียบและข้อบังคับของ คณะสงฆ์ รวมถึงด้านพระวินัย และความผิดประเภทโลกวัชชะ ทั้งขาดการอบรม หรือประชุม หารือร่วมกันจากพระวินยาธิการในท้องที่ ทำให้ไม่สามารถประเมินสถานการณ์ และความผิดที่ ควรควบคุมตัว หรือปล่อยตัวพระภิกษุ ประกอบกับคณะสงฆ์ทางเจ้าคณะปกครองในฐานะผู้ พิจารณา มักมีปัญหาการตีความกฎหมายโลกวัชชะกับการลงโทษให้เหมาะสมกับความผิด โดยเฉพาะกรณีที่มีความผิดเกี่ยวข้องกับกฎหมายหลายบท และเป็นเรื่องที่สังคมจับจ้อง ทำให้เกิด ความลังเลสงสัยในการวินิจฉัย

2) *ด้านการสื่อสาร* ผลการศึกษาพบว่า เกิดปัญหาในขั้นตอนการปฏิบัติงานเบื้องต้นด้าน การประสานงาน หรือช่องทางการสื่อสาร เมื่อพบเห็น หรือได้รับแจ้งความผิดของพระภิกษุสงฆ์ แล้ว เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ไม่มีความสนิทสนมกับพระวินยาธิการ หรือเจ้าคณะปกครองในท้องที่ ก็ ยากที่จะหาช่องทางในการติดต่อกับพระวินยาธิการประจำเขตนั้น ๆ หรือเจ้าคณะปกครองที่ รับผิดชอบประจำเขต ทำให้เกิดความยุ่งยาก ลำบาก และในที่สุดก็จะพยายามหลีกเลี่ยงคดีของ พระภิกษุสงฆ์

3) *ด้านกระแสสังคม* ผลการศึกษาพบว่า เกิดอุปสรรคต่อขั้นตอนการปฏิบัติงานเบื้องต้น และขั้นตอนการลงโทษ เนื่องจากการทำงานเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่เป็นบุคคลพึงให้ความเคารพจาก สังคม แต่เมื่อต้องถูกควบคุมตัวในที่สาธารณะ จึงต้องใช้ความละเอียดรอบคอบในการทำงานสูง และมักเกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบอยู่เสมอ อันมีผลต่อการขาดความเชื่อมั่นในการ ทำงาน และการปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความลำบาก นอกจากนั้นเมื่อคดีเป็นที่เพ่งเล็งของสังคม

และพระเถระผู้ใหญ่ในประเทศ การพิจารณา และการลงโทษผู้กระทำผิดนั้นหากไม่รุนแรงชัดเจน หรือสวนกระแสสังคมนั้น คณะทำงานมักถูกตีหนิในเชิงลบจากกระแสสังคม

3. แนวทางการแก้ไขปัญหาในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ภายใต้หลักธรรมาภิบาลของจังหวัดชลบุรี

1) *ด้านหลักนิติธรรม* ผลการศึกษาเสนอว่า ในส่วนพระวินัย หรือกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ออกมาใช้ควบคุมพระสงฆ์นั้นมีประสิทธิภาพดีอยู่แล้ว แต่สิ่งที่พึงปรับเปลี่ยนคือ บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม โดยส่วนใหญ่เห็นว่า ควรมีการกระจายอำนาจ โดยแยกระบบงานยุติธรรมออกจากตำแหน่งเจ้าคณะปกครอง กล่าวคือ ผู้ที่มีอำนาจตัดสิน หรือลงโทษผู้กระทำความผิดต้องไม่ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะปกครอง เพื่อป้องกันการล้งเลงสลับ ความลำเอียง และความไม่เด็ดขาด ทั้งนี้ การตัดสินคดีที่ถูกเพ่งเล็งจากสังคมมักส่งผลไปยังความเชื่อมั่นในการปกครองคณะสงฆ์ด้วย ดังนั้น จึงควรแยกเจ้าคณะออกจากกระบวนการยุติธรรม และเน้นการทำงานคู่ขนาน นอกจากนี้ การแต่งตั้งพระวินยการควรแต่งตั้งจากตำบลหนึ่งเพื่อไปดูแลอีกตำบลหนึ่ง เพื่อป้องกันการเลือกปฏิบัติ และความสนิทสนมกับผู้กระทำความผิด

2) *ด้านหลักการมีส่วนร่วม* ผลการศึกษาเสนอว่า ควรเพิ่มความเป็นอัตลักษณ์ในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ โดยมีจุดแข็งเหตุผลคือความผิดของพระภิกษุอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เพื่อให้ทุกภาคส่วนสามารถเข้าถึง และมีส่วนร่วมในการแจ้งเหตุได้ง่ายมากขึ้น นอกจากนี้ควรมีคู่มือที่ระบุช่องทางการติดต่อพระวินยการประจำแต่ละเขต กฎระเบียบที่ใช้อยู่บ่อยครั้ง และแนวทางการปฏิบัติหรือตรวจสอบเบื้องต้นเมื่อพบการกระทำผิด เผยแพร่ทางเว็บไซต์ หรือจัดทำเป็นหนังสือคู่มือกระจายให้แก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐ หรือผู้นำชุมชนในอนาคต

3) *ด้านความรับผิดชอบ* ผลการศึกษาเสนอว่า พระวินยการที่ปฏิบัติหน้าที่ควรเป็นผู้ที่มีความแม่นยำในระเบียบต่าง ๆ และรู้จักการนำกฎหมายมาบังคับใช้ให้เข้ากับความผิดที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ต้องมีความสามารถในการพูดคุย เจรจา และเข้ากับคนในพื้นที่ได้ดี เป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น มีความชำนาญด้านเทคโนโลยีโดยสามารถอัพเดทข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ ได้อยู่เสมอ เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน ส่วนพระสงฆ์ผู้มีอำนาจในการลงโทษไม่ควรมีตำแหน่งทับซ้อนกับตำแหน่งเจ้าคณะปกครอง เพื่อป้องกันความลำเอียง และความล้งเล็งที่อาจเกิดขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาหลักธรรมาภิบาลในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ในจังหวัดชลบุรี สามารถนำมาสู่การอภิปรายผลในประเด็นที่สำคัญได้ ดังต่อไปนี้

1. หลักธรรมาภิบาลกับกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์

1) *ด้านหลักนิติธรรม* จากการศึกษาวิจัยพบว่า ความผิดของพระภิกษุสงฆ์ที่จะถูกนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมนั้นจะต้องเป็นความผิดที่ระบุไว้ในกฎหมาย 3 หมวด คือ ตามพระธรรม

วินัย ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หรือกฎข้อบังคับที่ออกโดยอาศัยอำนาจพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และตามกฎหมายบ้านเมือง อย่างไรก็ตามอย่างหนึ่ง หากแยกเป็นหมวดใหญ่ ๆ แล้ว คือ ความผิดโลกวัชชะ ที่มีความผิดตามกฎหมาย และมีการดำเนินคดีจากสังคม กับความผิดทางปณัตติวัชชะ ซึ่งมีความผิดตามกฎหมาย แต่ไม่ถูกดำเนินคดีจากสังคม ความผิดทั้งหมดนี้หากมีการร้องเรียน หรือพบการกระทำความผิดซึ่งหน้า จึงจะสามารถนำคดีมาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของสุชาติดา ศรีใหม่ (2559) พบว่า การกระทำใด ๆ ก็ตามจะไม่มีผิด ถ้าหากไม่ได้กำหนดโทษเอาไว้ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับหลักไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย เมื่อนำหลักกฎหมายมาเปรียบเทียบกับกฎหมายคณะสงฆ์ทั้งพระวินัย และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทำให้เห็นเจตนาที่ตรงกันคือ ให้ความเป็นธรรมกับบุคคลผู้กระทำการใดลงไปจะไม่มีผิด ไม่ต้องรับโทษในเมื่อไม่มีบทบัญญัติใด ๆ บังคับเอาไว้ นอกจากนี้ กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์เมื่อมีความผิดเข้าสู่กระบวนการแล้ว ยังมีลักษณะที่แยกออกไปเป็น 2 ทาง คือ กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก กรณีที่เป็นพระสงฆ์ในพื้นที่ มีความผิดเป็นอาญาแผ่นดิน หรือความผิดนั้นเป็นลักษณะโลกวัชชะกับทั้งเป็นที่สนใจของสังคม กระบวนการจะมีความรวดเร็ว ยากต่อการเจรจา ประนีประนอมยอมความ และโทษที่ได้รับจะเป็นโทษหนัก ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีอาชญาวิทยาตั้งเดิม (Classical School) ของซีซาร์ แบคคาเรีย (Cesare Beccaria) ที่กล่าวถึงผู้กระทำความผิดที่มีเจตนา และเลือกที่จะกระทำความผิดจากการเล็งเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากผลของการกระทำนั้น กระบวนการที่เหมาะสมสำหรับคนกลุ่มนี้ คือ ต้องมีความรวดเร็ว ความรุนแรง และความชัดเจนในกระบวนการยุติธรรม (ปกรณ มณีปกรณ, 2555) กระบวนการยุติธรรมกระแสรอง กรณีที่เป็นพระสงฆ์ในพื้นที่ มีความผิดเกิดขึ้นที่ไม่เป็นโลกวัชชะ ไม่ใช่อาญาแผ่นดิน และไม่เป็นที่สนใจของสังคม เมื่อผู้กระทำผิดยอมรับผิด และผู้ปกครองยอมรับตัวไปควบคุมดูแล ก็จะเน้นการเจรจาพูดคุยไกล่เกลี่ยมากกว่าการให้ลาสิกขา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ที่เสนอทางออกของปัญหาด้วยการเจรจาพูดคุย ไกล่เกลี่ยระหว่างโจทก์กับจำเลย โดยให้คนในพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งในการรับรู้ และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน (มนสิชา บุญนาค, 2556) ส่วนกระบวนการลงโทษ ที่ลงแก่พระภิกษุที่กระทำความผิดอันถูกยกมาใช้อยู่เสมอ มีลักษณะอยู่ 2 ประเภท คือ ประเภทแรก โทษเบา อันได้แก่ การตักเตือน แนะนำสั่งสอน และทำทัณฑ์บน (รอลงอาญา) เป็นโทษที่ลงเพื่อให้พระรูปนั้นกลับตัว ประพฤติตัวเสียใหม่ เป็นการให้โอกาสได้กลับตัวมาเข้าสังคมต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข หรือตติสนัย (Reformation) ซึ่งกล่าวถึงผู้กระทำความผิดเป็นผู้ป่วย การลงโทษก็เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไขตนเองให้เป็นคนดี และให้โอกาสได้เข้าร่วมสังคมใหม่อีกครั้ง โทษหนัก อันได้แก่ การแนะนำให้ลาสิกขา หรือสละสมณเพศ เทียบเท่ากับการประหารชีวิต ตามโทษในคดีอาญามาตรา 18 เป็นโทษที่มักใช้ในความผิดโลกวัชชะ เพื่อต้องการขับไล่ หรือแยกผู้กระทำความผิดออกจากคณะสงฆ์ เพื่อจะได้ไม่

มีโอกาสดักกลับมากระทำความผิดซ้ำอีก ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการป้องกันสังคม (Protection of Society) เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดให้แยกออกจากสังคมไม่ให้เกิดความวุ่นวายอีก และเพื่อตัดโอกาสไม่ให้ผู้กระทำความผิดได้กระทำความผิดซ้ำอีก (สัญญาพงศ์ ลี้มประเสริฐ และคณะ, 2562)

2) *ด้านหลักการมีส่วนร่วม* จากการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์จะปรากฏชัดเจนในด้านของการประสานงานขอความช่วยเหลือ ส่งต่อผู้กระทำความผิด และขอความร่วมมือ โดยลักษณะของการประสานงานอาจแยกเป็น 2 ลักษณะ คือ ฝ่ายคณะสงฆ์ด้วยกันเอง ระหว่างเจ้าคณะปกครองกับพระวินยาธิการในท้องที่ ในการรับคำสั่งผู้บังคับบัญชา และปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมาย เป็นการประสานงานภายในองค์กร (Internal Co-Ordination) มีลักษณะการสื่อสารแบบทางเดียว (One-way Communication) ฝ่ายคณะสงฆ์กับฝ่ายอาณาจักรระหว่างพระสงฆ์ในพื้นที่กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ฝ่ายปกครอง เทศกิจ ผู้นำชุมชน ในการแจ้งเหตุ การขอความช่วยเหลือ การส่งตัวผู้กระทำความผิดไปดำเนินคดีต่อ การขออนุญาตลงพื้นที่ หรือการให้คำปรึกษาด้านข้อบังคับ เป็นการประสานงานภายนอกองค์กร (External Co-Ordination) มีลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) (เสรี คงยืนยง, 2557)

3) *ด้านหลักความรับผิดชอบ* จากการศึกษาวิจัยพบว่า คณะสงฆ์มีความรับผิดชอบต่อที่ปรากฏชัดอยู่ 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก คือ ความรับผิดชอบระหว่างผู้บังคับบัญชากับพระวินยาธิการที่เป็นคณะทำงานในท้องที่ ซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องปฏิบัติงานให้เป็นไปตามกฎระเบียบให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงการเป็นข่าว หรือกระแสสังคม เพื่อรักษาภาพพจน์ของศาสนา และศรัทธาชาวบ้าน ประเด็นที่สอง คือ ความรับผิดชอบระหว่างองค์กรที่ต้องให้ความร่วมมือกับฝ่ายอาณาจักรในการอำนวยความสะดวกในการตรวจสอบพื้นที่ และดำเนินการลาสิกขาหากพบความผิดแล้วต้องการดำเนินคดี เพื่อรักษาความสัมพันธ์ และความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดด้านความรับผิดชอบต่อประเภท ความรับผิดชอบด้านการควบคุม (Accountability for Controllability) ที่องค์กรได้ดำเนินตามคำสั่ง ตามความต้องการของผู้บังคับบัญชา หรือหน่วยงานที่ควบคุม และมีความเกี่ยวข้องกับองค์กรทั้งทางตรง และทางอ้อม ทั้งยังมีลักษณะเป็นความรับผิดชอบในหน้าที่ (Accountability for Responsibility) ที่บุคลากรในองค์กรได้กระทำตามกฎหมาย หรือระเบียบที่ได้วางไว้ได้อย่างเคร่งครัด (สมศักดิ์ สัมคคีธรรม, 2559)

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการค้นคว้าวิจัยด้านหลักธรรมาภิบาลในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ จังหวัดชลบุรี ทั้งขั้นตอนการปฏิบัติงาน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข อันนำมาสู่องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

1) การปฏิบัติงานภายใต้หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) จะเห็นได้ว่า เมื่อนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ศึกษาในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี ทำให้เห็นถึงหลักธรรมาภิบาลที่แฝงอยู่ในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ ดังนั้นคณะสงฆ์ในเขตปกครองอื่น ๆ สามารถนำโมเดลหลักธรรมาภิบาลทั้ง 6 หลัก ไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ได้

2) การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างองค์กรตามโมเดล Knowledge Management จะเห็นได้ว่า ทางคณะสงฆ์มีความพยายามที่จะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ จากการศึกษาปฏิบัติหน้าที่พระวินยาธิการ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แก่พระวินยาธิการรุ่นใหม่ ๆ ที่ยังขาดประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ภาครัฐรวมถึงคณะสงฆ์ ยังมีความต้องการที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างองค์กร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น แต่ยังคงขาดรูปแบบในการดำเนินงาน หรือตัวกลางที่จะเชื่อมความต้องการของทั้งสองฝ่ายให้ตรงกัน ดังนั้นหากต้องการให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ดี ควรดำเนินการตามโมเดลการจัดการความรู้ (Knowledge Management)

3) กระบวนการยุติธรรมตามโมเดลการกระจายอำนาจแบบประชาธิปไตย (Democratic Decentralization) จะเห็นได้ว่า กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์มีการรวมอำนาจทั้งในส่วนงานด้านการปกครอง และงานด้านยุติธรรมไว้ที่บุคคลคนเดียว คือ เจ้าคณะปกครอง ซึ่งมีการปกครองตามสายการบังคับบัญชา และไม่ได้ถูกเลือกจากคณะสงฆ์ในพื้นที่แต่ดำรงตำแหน่งตามความอาวุโส ทำให้กระบวนการยุติธรรมมีการดำเนินการไปตามสายงานบังคับบัญชา ไม่มีความอิสระในการทำงาน ดังนั้นหากปรับโครงสร้างตามโมเดลการกระจายอำนาจแบบประชาธิปไตย (Democratic Decentralization)

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง หลักธรรมาภิบาลในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ในจังหวัดชลบุรี ทำให้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีนโยบายเกี่ยวกับการประชุมร่วมกันแบบทวิภาคีประจำปี โดยคณะสงฆ์หรือตัวแทนจากคณะสงฆ์เข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำงานด้านกระบวนการยุติธรรม มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านตัวบทกฎหมาย ช่องทางการติดต่อสื่อสาร การประสานงาน แนวทางการปฏิบัติเบื้องต้น จุดประสงค์ก็เพื่อให้มีความเข้าใจ และกำหนดเป้าหมายในการปฏิบัติงานในแนวทางเดียวกัน

2) คณะสงฆ์ควรมีนโยบายที่จะแยกกระบวนการยุติธรรมออกจากงานด้านการปกครอง โดยพระภิกษุที่ทำงานด้านกระบวนการยุติธรรมต้องไม่มีหน้าที่ทางการปกครอง ซึ่งจะ

ช่วยให้ลดความลังเลในการตัดสินใจที่เป็นกระแสสังคม หรือจะมีผลกระทบต่อระบบปกครอง ทั้งนี้ยังเป็นการกระจายอำนาจ และเพิ่มความมีเอกภาพในการทำงานโดยไม่ถูกกดดันจากสายการบังคับบัญชาแบบระบบเดิมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ควรมีการนำคดีต่าง ๆ ที่พระวินยาธิการได้ดำเนินการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมาทำการสรุปคดี แยกกฎหมายที่เกี่ยวกับความผิด และการพิจารณาโทษในแต่ละครั้ง ทั้งแสดงถึงช่องทางการติดต่อหน่วยงานต่าง ๆ ว่าแต่ละประเภทของคดีควรประสานงานกับใคร นอกจากนี้ยังมีบทวิเคราะห์เปรียบเทียบการพิจารณาว่า กรณีความผิดเช่นนี้เมื่อเกิดขึ้นควรใช้อะไรเป็นเกณฑ์พิจารณา เหมือนการนำประสบการณ์ของพระวินยาธิการรุ่นก่อนมาจัดลำดับ แล้วถอดบทเรียนเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติงานให้แก่พระวินยาธิการรุ่นหลัง ๆ ที่ยังขาดองค์ความรู้ และประสบการณ์

2) ควรมีพระวินยาธิการที่สอดส่องพฤติกรรมความผิดผ่านทางสื่อออนไลน์หรือโซเชียลมีเดีย เนื่องจากพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ที่แสดงออกมาในปัจจุบันนั้น มักมีการเผยแพร่ที่รวดเร็วผ่านทางสื่อออนไลน์ และการแสดงพฤติกรรมความผิดก็เปลี่ยนไปจากอดีต ซึ่งปรากฏผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น Facebook, Line มากขึ้น ความผิดที่ถูกส่งออกมาทางช่องทางเหล่านี้เกิดความเสียหายต่อภาพพจน์เป็นวงกว้าง จึงควรมีการเฝ้าระวังอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษากระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ในประเด็น “แนวโน้มและข้อจำกัดในการแยกระบบงานด้านกระบวนการยุติธรรมออกจากระบบงานด้านการปกครอง ของคณะสงฆ์ไทย” เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการสร้างระบบงานยุติธรรม และระบบงานปกครองแบบใหม่ให้มีการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน ส่งเสริมความโปร่งใส ความมีประสิทธิภาพให้เกิดขึ้นภายในองค์กรคณะสงฆ์ต่อไป

2) ควรมีการศึกษาประเด็น “กระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไทยกับการดำเนินงานในยุค 4.0” เพื่อแสวงหาแนวทางการปรับตัวให้เข้ากับระบบการทำงานในยุคปัจจุบัน และการทำงานควบคู่กับกระแสสังคมอันอาจมีผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไทยในอนาคต

3) ควรศึกษากระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ในลักษณะการวิจัยสำรวจ (Survey Research) หรือวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) หรือการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) เพื่อทราบสถานการณ์ความเป็นจริงแบบวงกว้างต่อไป

เอกสารอ้างอิง

เจริญ จันทร์จรัส. (2542). *บทบาทของพระวินยาธิการในการรักษาพระวินัยของคณะสงฆ์ไทย ศึกษากรณีกรุงเทพฯ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ฉัตรกุล พงษ์ธรรม. (2556). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ซารีล่า ลาหมัด. (2559). *การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหาร ตามทัศนะของครูโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดสตูล* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. (2546). *ทิศทางการปกครองท้องถิ่นไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ปกรณ์ มณีปกรณ์. (2555). *ทฤษฎีอาชญาวิทยา*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็ม.ที.เพรส.
- ประพนธ์ ผาสุขยืด. (2548). *การจัดการความรู้ ฉบับมือใหม่หัดขับ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไยใหม่.
- ประหยัด พวงจำปา. (2537). *ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการกระทำผิดซ้ำของผู้ถูกคุมความประพฤติ* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิชศาล พันธุ์วัฒนา. (2561). *ตำรวจพระ. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 8(2), 187-203.
- พรณพิลาศ กุลดิลก. (2560). *การขับเคลื่อนสังคมผ่านสื่อใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25 (49), 59-74.
- พระครูปลัดทะเล มหณณโว. (2553). *บทบาทของพระวินยธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพฯ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอุทัย นิลโกสิย์. (2544). *กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มนสิชา บุญนาค. (2556). *การกำหนดโทษทางเลือกกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด* (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- สุชาติ ศรีใหม่. (2559). *หลักไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย ตามประมวลกฎหมายอาญา เปรียบเทียบพุทธวินัยบัญญัติ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 8(2), 89-118.
- สัณญพงษ์ ลิมประเสริฐ, สุธีราภรณ์ แสงจันทร์ศรี และ อนิสมา มานะทน. (2562). *การลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญา. วารสารงานประชุมวิชาการระดับชาติมหาวิทยาลัยรังสิต*, 8(1), 1484-1500.
- สมชาย บุญคงมาก และภูณัษ รัตนชัย. (2562). *ปัญหาการสละสมณเพศของพระภิกษุ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 : ศึกษากรณี การใช้อำนาจดุลยพินิจของ*

- เจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นายเรืออากาศ*, 6(2), 11-26.
- สมศักดิ์ สามีคศิธรรม. (2559). ความสำนึกรับผิดชอบ กับการจัดการสาธารณสุข. *วารสารร่วมแพทย์*, 34(1), 41-56.
- เสรี คงยืนยง. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของตำรวจบ้านในพื้นที่กองบัญชาการตำรวจภูธรภาค 3. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการจัดการมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการจัดการ). นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อุดม คุณา. (2555). ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของผู้นำชุมชนกับประชาชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 1(1), 87-102.